

Formy výchovně-vzdělávací práce

- struktura vnějšího uspořádání jevů a procesů
- výchova napomáhá k plnému a mnohostrannému rozvoji osobnosti
- celkem rozlišujeme čtyři typy výchovy :
 - výchova školní (vyučování, mimovyučovací školní aktivity a vliv školního prostředí)
 - výchova mimoškolní (ve společenských organizacích, v kulturních institucích a prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků)
 - výchova rodinná (veřejným míněním rodiny, zájmovou orientací rodiny, vlasteneckou výchovou, sportovními a kulturními aktivitami)
 - sebevýchova (autodiagnostika a automotivace, autodidaxe, plánování, podíl na různých aktivitách)
- další možné rozdělení - heteroedukace (školní, mimoškolní a rodinná výchova)
 - autoedukace (sebevýchova a sebevzdělávání)

Školní výchova

- škola je základní institucí, postupně se demokratizovala → dokumenty Právo na vzdělání, Všeobecná deklarace lidských práv
- škola se specializovala, vytvořila síť základních a středních všeobecně vzdělávacích škol (gymnází), středních odborných škol a učilišť, vyšších odborných škol, škol vysokých univerzitního, technického i uměleckého směru
- škola byla a bude základní výchovně-vzdělávací institucí
- škole přísluší významná úloha systematizační a integrační (povinnost uvést nejrozmanitější podněty v pevný systém) i komplexní funkce
- rozmanitost vzdělávacích systémů vedla k tvorbě dokumentu Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání (ISCED) → preprimární, primární, nižší sekundární, vyšší sekundární, terciální neuniverzitní, terciální univerzitní, terciální postgraduální vzdělávání
- výchova se svým mnohostranným zaměřením prostupuje celou činností škol všech stupňů
- *formy školní výchovy* – výchova v rámci vyučování
 - výchova v mimovyučovacích aktivitách
 - působení školního prostředí
- efektivních výsledků je dosaženo jedině v hlubokém a stálém propojení vyučovacích forem s formami mimovyučovacími, v propojení heteroedukace s autoedukací
- **výchova v rámci vyučování**
- základem školní výchovy je vyučování, jeho koncepci určují tři základní dokumenty
 - studijní profil
 - učební plán
 - učební osnovy
- při vyučování využity principy demokracie, humanizace a vědeckosti
- v didaktickém myšlení uplatňujeme termín *kurikulum*
 - zamyšlené a plánované; realizované ve školních podmínkách; osvojené žáky
 - vzdělávací program, projekt, plán; průběh studia a jeho obsah; obsah veškeré zkušenosti, kterou žáci získávají ve škole, její plánování a hodnocení
 - *formální kurikulum* – cíle, obsah, prostředky a organizace vzdělávání, realizace, kontrola a hodnocení
 - *neformální kurikulum* – mimotřídní a mimoškolní aktivity
 - *skryté kurikulum* – zkušenosti žáků z reálného života školy
- obsah vyučování je specifikován vzdělávacími (cílovými) standardy, obsahové jádro standardů tvoří kmenové (základní, jádrové) učivo

- dokumenty MŠMT vymezuující obsahy vzdělávání – *Standard základního vzdělávání, Standard vzdělávání na čtyřletém gymnáziu*
- oba dokumenty obsahují 6 oblastí vzdělávání :
 - oblast jazyková
 - oblast společenskovední
 - oblast přírodovědná
 - oblast matematická a informatická
 - oblast estetickovýchovná
 - zdravý životní styl
- vyučovací předmět participuje na některé složce výchovy (technické, ekonomické, pracovní; mravní, právní, politické; estetické, tělesné → specifické cíle)
- má-li předmět splnit svou funkci, měl by si ujasnit svůj podíl na jednotlivých výchovných složkách
- výchovné cíle chápeme ve specifické rovině (zájem o obor) i rovině obecné (rozvoj hodnotové orientace jedince)
- školní vyučovací formy jsou doprovázeny různými formami **výchovné práce mimo vyučování** → mohou být realizovány vlastními prostředky školy, ve spolupráci s některými společenskými organizacemi a kulturními institucemi
 - dávají možnost překonat jednostrannost výchovně-vzdělávacího působení při výuce
- *hromadné formy* výchovné práce – exkurze, návštěva divadelního představení → rozšiřují rozhled žáků, hlubší orientaci v životě, stimulace jejich zájmů, navození aktuálních problémů
 - výchovný účinek není automatický; nepřipravené akce mají spíše negativní dopad
- *skupinové formy* výchovné práce – nejrozmanitější kroužky podle zájmu žáků → vycházejí z individuálních zájmů a podchycují relativně malé skupiny jedinců
 - práce v relativně malé skupině umožňuje pedagogovi hlubší kontakt se žáky
- *individuální podoba* – individuální vedení četby jednotlivých žáků, příprava žáka na účast na školní soutěži → předpokladem důvěra k pedagogům ze strany žáků
- **vliv školního prostředí** – působí na vztah ke škole, k oboru, ke studiu, k lidem
 - záleží na každé maličkosti
- vliv prostředí materiálního X sociálního
- všechny formy výchovy ve škole se stávají účinnějšími, když se organicky propojují s výchovou mimoškolní
- je třeba překonávat dosavadní odtržení školy od ostatních organizací a institucí
- *rada školy* – prohloubení vazby mezi školou, mimoškolními institucemi, obcí a rodinou
- *andragogika* – vzdělávání jedinců v ekonomicky neproduktivním věku

Mimoškolní výchova

- v terminologii užíváno i označení mimoškolní výchova
- nezastupitelná úloha tohoto typu výchovy, zvláštnost v bohatství bezprostředních prožitků
- funkce mimoškolní výchovy – výchovná, sociální a zdravotní
- uskutečňuje se :
 - sítí společenských organizací
 - kulturních zařízení
 - hromadných sdělovacích prostředků
- na výchově se podílejí stále více a všestranněji **společenské organizace**
 - nepůsobí však výchovně pouze na své členy, působí i na široký okruh veřejnosti
 - na mimoškolní výchově se podílejí i církve – čtení bible, kroužek ministrantů
 - *intencionální* (přímá) výchova – kurzy, přednášky, semináře, diskuse
 - *funkcionální* (nepřímá) výchova – probíhá ve spojitosti s vlastním životem a aktivitou dané organizace
 - působení může být dlouhodobé povahy i relativně krátkodobé ve formě poradenské, propagandistické nebo agitační

- významný článek mimoškolní výchovy jsou **kulturní zařízení**
 - plní specifické funkce prostřednictvím výchovných a výukových programů (muzea, galerie, knihovny, divadla, kina a koncertní zařízení, objekty památkové péče, zoologické a botanické zahrady, hvězdárny a planetária)
 - výsledky poskytují možnosti pro výchovně-vzdělávací působení intencionální i funkcionální povahy
 - účinnost výchovně-vzdělávacího působení kulturních institucí se samozřejmě zvyšuje tím, nakolik se toto působení propojuje s činností škol, společenských organizací, sdělovacích prostředků i rodiny
 - připravují specifické prezentace, budují speciální dětská oddělení, realizují výukové programy
- **hromadné sdělovací prostředky** – tisk, rozhlas, film a televize (samostatně zařazovány také do pedagogické kategorie výchovných prostředků)
 - hromadné sdělovací prostředky informují a tím vychovávají
 - mnoho rovin – poznání faktů, zobecňování jednotlivých poznatků, vyvozování obecných zákonitostí
 - přibývá relací, které mají vyhraněně intencionální výchovně-vzdělávací funkci (vytvořené s cílem a účelem pro výchovné působení)
 - funkcionálně působí na rozvoj osobnosti každý podnět těchto prostředků
 - v jejich působení i nedostatky – komercializace, podbízející programy v konkurenčním boji o sledovanost, přemíra reklam, velké množství násilí a brutality v programech, nevhodný obsah
 - narůstají snahy mediální pedagogiky o koncepci výchovy tzv. mediální kompetence → schopnosti adekvátně přijímat, zpracovávat a hodnotit podněty sdělovacích prostředků
 - ústřední problémy mediální pedagogiky současnosti :
 - jaký mají média vliv na jedince a jak se v něm odrážejí
 - jak děti a mládež přijímají zobrazení násilí v těchto prostředcích
 - jaké důsledky má aplikace médií v rozvoji kognitivních a sociálních schopností
 - jak transformují rodiny rozšiřování programové nabídky médií
 - jaký mají vůbec média význam z hlediska výchovy a vzdělávání jedince

Rodinná výchova

- rodina se tradičně podílela na výchově mládeže i dospělých; jedinci se přirozenou formou dostává četných podnětů a zkušeností → rodina i nadále musí plnit roli první a základní výchovně-vzdělávací instituce
- společnost očekává od konsolidované rodiny pozitivní přínos z hlediska mnohostranného rozvoje
- vytváří příznivé emocionální klima, zajišťuje uspokojování základních potřeb, poskytuje řadu podnětů pro rozvoj společnosti
- důrazem na výchovnou úlohu rodiny samozřejmě neoslabujeme význam školy, společenských organizací, kulturních institucí a hromadných sdělovacích prostředků
- formulováno několik základních funkcí rodiny :
 - *funkce biologicko-reprodukční* – biopsychické potřeby muže a ženy
 - *funkce ekonomická* – zabezpečení materiálních podmínek existence rodiny
 - *funkce výchovná* – příprava dětí pro život ve společnosti
 - *funkce emocionální* – zabezpečení citových vazeb členů rodiny
 - *funkce ochranná* – zabezpečení péče a ochrany dětí před nepříznivými vlivy
- rodinu můžeme rozdělit dle několika hledisek :
 - *podle počtu generací* - základní (otec, matka, děti)
 - rozšířená (přiřazení ostatní příbuzní)

- *podle úplnosti* - úplná (oba rodiče a nejméně jedno dítě)
 - neúplná (jeden rodič s jedním nebo více dětmi)
- *podle způsobu soužití* - harmonická (plné uspokojení potřeb členů)
 - konsolidovaná (vážné neshody, uspokojení základních potřeb členů)
 - disharmonická (neshody mezi partnery, narušení citových vazeb v rodině)
 - nefunkční (neplní funkce, neexistují citové vazby, nezajišťuje základní potřeby členů)
- rodinná výchova se uskutečňuje mnoha prostředky :
 - rodina rozvíjí své členy veřejným míněním** (názory a přístupy ke skutečnosti)
 - není neměnné, je utvářeno jednotlivými členy rodiny
 - může být pozitivní nebo negativní
 - obsah rodinného života** (společné zájmy, společná účast na činnostech vědecké, kulturní, pracovní i sportovní povahy, rozvoj postojů, společné společenské styky)
 - vlastenecká výchova
 - estetická a kulturní oblast*
 - tělesná a sportovní oblast*
 - rozvoj morálních kvalit jedince* (kladný vztah k práci)
- bez spolupráce školy a mimoškolních výchovně-vzdělávacích zařízení s rodinou se podstatně snižuje naděje, že plně dosáhneme potřebných a požadovaných výsledků ve VVP

Sebevýchova (autoedukace)

- stále větší úloha sebevýchovy, jedinec sám se stává jak iniciátorem, tak realizátorem, tvůrcem, organizátorem výchovně-vzdělávacího procesu
- význam sebevýchovy je dvojitý :
 - užší – formování postojů a zájmů
 - širší – sebezvzdělávání (vědomosti, dovednosti, návyky)
- koncepce sebevýchovy :
 - *sebezvzdělávání* - rozvoj vědomostí, dovedností, návyků a schopností
 - *sebevýchova v užším smyslu* - rozvoj postojů jed. ke skutečnosti, zájmů, potřeb, chování
 - *cílová orientace* – cíle individuální a autonomní
 - *obsahová stránka* – rozvoj jedince pro jednotlivé sociální role, rozvoj základních osobnostních kvalit
- předpoklady sebevýchovy :
 - **automotivace, potřeby, zájmy** – jedince motivován podněty ze školy, vznikají potřeby širšího vzdělanostního obzoru
 - **schopnost autodiagnózy** – jedinec je schopen zhodnotit vlastní stupeň rozvoje
 - **schopnost koncipovat svůj další rozvoj** – možná jedině jsou-li k dispozici takové prostředky, které ji jedinci umožní
 - **konzultační a poradenská služba** – v určitých okamžicích mohou nastat potíže, bezradnost i skepse → jedinec by měl mít možnost se v těchto okamžicích poradit, obrátit se o pomoc, najít řešení (škola, učitel, rodič, vedoucí kroužku)
 - **možnost uplatnění dosahovaných výsledků** – formy společenského uplatnění a docenění sebevýchovou dosahovaných výsledků
- fáze sebevýchovy -- schéma
autodiagnostika → automotivace → autodidaxe a autoedukace → plánování
- heteroedukace a autoedukace jsou spojitě nádoby

- heteroedukace by měla pro autoedukaci vytvářet vhodné předpoklady a podmínky; autoedukace vede v určitých okamžicích k nové potřebě heteroedukace
- jak pomoci sebevýchově → je třeba posílit a prohlubit :
 - orientaci výchovy na postoje, potřeby a zájmy* – rozvoj obecných postojů ke skutečnosti, rozvoj specifických postojů, potřeb a zájmů, např. postoje ke vzdělávání, k jednotlivým oborům, k profesi
 - celkové formativní orientace výchovy* – předpokládá rozvinuté schopnosti získávat nové informace, hodnotit je a zobecňovat, aplikovat je v praxi
 - orientaci na autonomní výchovné cíle* – při výchově vždy cíle autonomní (klade si je sám jedinec) a heteronomní (stanoví je společnost a skupina); úspěšná výchova znamená znát a respektovat autonomní cíle a heteronomní cíle adekvátní motivací postupně automatizovat
- *distanční vzdělávání* – účastníci studují samostatně a s vyučujícím komunikují přes média; k dispozici texty, interaktivní programy, e-learning ad.

Literatura: BLÍŽKOVSKÝ, B. Systémová pedagogika pro studium a tvůrčí praxi. Ostrava : Amosium servis, 1992.
 ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2001.
 JŮVA, V. sen. a jun. *Úvod do pedagogiky*. Brno : Paido, 1999.
 POSPÍŠIL, R., VLČKOVÁ, K. *Úvod do pedagogiky*. ELPORTÁL, Brno : MU Brno, 2006. s. 88. ISSN 1802-128X. <https://is.muni.cz/auth/elportal/studovna.pl>.
 1.
 PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 1997.
 PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3. rozšířené vydání. Praha : Portál, 2001.
 SVOBODOVÁ, J., ŠMAHELOVÁ, B. *Kapitoly z obecné pedagogiky*. Brno : MSD, 2007